

Tomhetens triumf – konsten att trola bort fattigdom och anorexi

av Bengt-Åke Wennberg

Nu har Anders Borg presenterat sin ekonomiska analys. Vi har tjugofem miljarder i reformutrymme. Sveriges ekonomi är god, säger han. Jag vågar mig ändå på att påstå att staten är fattig som en lus. Men då måste man räkna på ett annat sätt än Borg gör.

Aristoteles berättade om kungen Midas som önskade att allt han rörde vid skulle bli guld. Han bad emellertid snart att bli släppt från förtrollningen när han upptäckte att han inte kunde livnära sig på guld. Guldet gick inte att äta. Midasmyten stämmer med Anders Borgs sätt att räkna.

Statens ekonomi kan inte mätas i hur mycket kontanter som finns i kassakistan. Statens ekonomi måste också mätas i bruksvärden. Staten har just nu ett förvånansvärt dåligt bruksvärde för oss medborgare. Det beror inte på att de som jobbar för och i staten jobbar mindre och sämre

än tidigare. Det beror på att medborgarnas krav på den moderna staten numera är mångdubbelt högre än förr.

Kommer inte det allmänna serviceleveranssystemet upp till önskad standard så kan heller inte vinsterna stiga i näringslivet och livskvaliteten för medborgarna blir allt sämre. Vi har hamnat i en lyxfälla. Den utlovade standarden kan inte upprätthållas. Ansvaret för detta har hamnat på medborgarna.

Det krävs emellertid ett enormt språng för att skapa de annorlunda organisationsformer, den kompetens, den nya välfärd och den stabila infrastruktur som behövs för att uppfylla löftena. Då duger det inte att jämföra sig med hur det var förr. Det mesta som vi möter i den offentliga sektorn fungerar inte optimalt så som utlovats eller som medborgarna förväntar av en modern stat. Borg sparar och sparar men livet rinner ut ur moder Svea.

För en tid sedan hörde vi på SVT ett samtal mellan Jonas Sjöstedt och Jan Björklund om skolan. Det var patetiskt. Det speglade politikernas vanmakt inför den situation vi nu har. Mats Alvesson, professor i Företagsekonomi på Lunds Universitet, har i en bok som handlar om utbildningssystemet, präglat uttrycket "Tomhetens triumf". Med detta menar han att pratet om utbildningssystemet är tomt och innehållslöst och bara används för att, liksom en trollkonstnär, flytta åhörarnas fokus till något annat, så att de inte förstår vad som pågår och hur dåligt det verkligen är.

Mats Alvesson talar då om skolans bruksvärde för medborgare och samhälle – inte dess "resultat". Tjänster produceras enligt [Richard Normann](#), vår sorgligt bortglömde professor i servicemanagement, av leverantör och kund tillsammans. Därför handlar det om hur dessa system fungerar i mötet med kunden – inte i första hand vad de gör (vilket är vad man nu mäter i industrisamhället).

För att vi skall få tillgång till de välutbildade människor vi behöver i samhället är således bruksvärdet på vårt utbildnings- och forskningssystem numera på tok för lågt. De som måste använda sig av skolan och universiteten får inte ut vad de och samhället behöver.

Skolsystemet är gammalt och trött. Det behöver en omfattande revidering och ett radikalt "omtänk" för att närma sig idealet. Vi har i stort antal rapporter, bland annat i [abonnemangsrapport 99](#), visat att en sådan omställning är möjlig. Vår uppfattning delas av många.

Kunskaperna och modellerna finns, och har visat sig fungera. Men det handlar om en radikal omläggning och omstöpning. Just i detta har Björklund rätt. Men han går fel väg. Han går den byråkratiska vägen med ökad styrning.

Samma renoveringsbehov gäller en mängd andra av våra viktigaste offentliga system som försvaret, datasäkerheten, polisväsendet, vården, omsorgen, statens järnvägar etc. Om man såg dem som serviceleveranssystem i samarbete med befolkningen skulle de kunna bli oändligt mycket effektivare än de är i dag. Kunskaperna om hur sådana system borde fungera finns, men en sådan faktisk omställning är orealistisk. Statens pengar och ork skulle inte räcka till för att ta det krafttag som då måste till. Det vore som att vi i lilla Sverige skulle försöka sätta en man på månen.

Oförmågan gör mig sorgsen. Men vi borde trots allt inte ägna politisk strid och tid åt petitesser som saknar betydelse. Vi borde istället som på 30-talet, och på Franklin Roosevelts tid, tala om en "new deal". Men våra politiker är tysta om det. Kanske är insikten om det stora arbete som skulle krävas alltför skrämmande.

Sjöstedt och Björklund samtalade om skolan, som om det spelade någon roll om man tillät och bejakade vinster i välfärden eller förbjöd dem. Lägg märke till att samtalet handlade om vinsten (vad) – inte om verksamheten (hur). Men faktum är att Sjöstedt aldrig skulle kunna höja skatterna och få den uppslutning som behövs för att vi enbart med pengars hjälp skall kunna få upp skolan till den standard som är rimlig i ett modernt samhälle. Björklunds enda hopp står till att riskkapitalister "tar över" och "av eget intresse" och med nya kreativa idéer skapar just den skola som behövs. Men ser inte faran av att det idémässiga incitamentet begränsas.

Bägge glömmer alltså en viktig detalj som är väl belyst i forskningen. Försöker man, som dessa politiker är vana att göra, styra och reglera fram det man önskar så försvinner entusiasmen hos de som ser nya möjligheter och vill pröva sig fram på egen hand och sätta en ny standard. Detta var vad "the New Deal" handlade om. Om entusiasmen försvinner på grund av en byråkratisk dominans blir det naturligt att enbart sträva efter vinst. Så är man tillbaka på ruta ett.

Vill man behålla entusiasm och engagemang kan man glömma dagens politikernas floskler som likvärdig skola, ekvivalering, betygssystem och kursplaner, vilka enbart är överhetens verktyg för att dominera och

upprätthålla kontrollen. Då måste framgången noteras på andra sätt – exempelvis genom att alla kan se att det kommersiella värdet av tjänster och service i näringslivet växer, att alla märker att livskvaliteten hos befolkningen blir bättre och att eleverna börjar älskar sin skola.

Varför är Sverige då så fattigt? Jag skall med ett historiskt exempel försöka förklara hur det gått till. För att klara ekonomin har våra makthavare minskat statens möjligheter att investera i och bygga upp de statliga (allmänna/offentliga) bruksvärdena för Sveriges befolkning. Möjligheten att med nya strukturer, och därmed ett bättre bruksvärde, skapa en fungerande modern stat har i stor utsträckning överlämnats i "privata" händer, dels för att staten själv inte haft råd att driva det som måste drivas av staten och dels för att täcka gamla skulder och kompensera för gamla synder. Man tvingas dessutom muta väljarna med guld – det vill säga pengar och förmåner – för att behålla makten. Därmed har man fått än mindre möjligheter att ändra på det som behöver ändras.

TV-programmet lönesänkarna visade att våra politiska representanter dessutom har missbedömt de privata entreprenörernas engagemang. Dessa har inte, som politikerna trott, använt det frigjorda kapitalet för att förvalta och förmera de bruksvärden vi som medborgare behöver. Förklaringen är enkel. Det nationalekonomiska tankesystem som nu existerar ägnar sig åt det Aristoteles kallade krematistik – manipulation av pengar.

Frågan om bruksvärden är mycket torftigt behandlad i nationalekonomin. Kapitalisterna möter ingen uppskattning när de gör "rätt" men har utan protester, kunnat förbruka och slösa bort de resurser de begåvats med på sådant som varit kortsiktigt lönsamt för dem själva och inte varit till gagn för landet. När allt är avreglerat och bortlämnat hjälper det inte att "ryta till" och stifta nya lager.

Genom att staten inte har kontroll över de verksamheter det handlar om och eftersom staten förlorat möjligheterna att sätta kraft bakom orden har de nya makthavarna redan bildat ett skattefrälse och en ny överklass som gör vad de vill. Genom att skattebasen blivit för liten för att man skall kunna höja skatterna så saknar staten tillräckliga resurser att uppfylla sina åtaganden mot "folket".

Detta har hänt förr. Maktkampen om moder Sveas själ har enligt Patrik Engellau alltid stått mellan kungen/staten, herrarna och folket. Han har i sin bok "På spaning efter moder Sveas själ" beskrivit hur välståndet i

Sverige gått i vågor. Välståndet nådde toppar under feodalismen, nationalismen och industrikapitalismen. Då fanns det ett överskott – men detta förslösades av herremännen och de rika.

Staten har i nedgångsperioderna tvingats böja sitt huvud inför "herrarna". Dessa har ingått oheliga personliga och korrupta allianser med varandra för att skydda sig mot att förlora sin ställning när det börjat gå dåligt. Så var det exempelvis under sturetiden och frihetstiden. Då har staten förfallit. Grundstrukturen har då fallit samman. Kaos har uppstått. Då har bruksvärdet varit i botten.

En kort, kort återblick för att demonstrera processen. Magnus Ladulås satte stopp för herrarnas våldförande på bönderna. Under Gustav Vasa hämtade sig sedan Sverige efter att frälset – adelsmän och präster – tvingades att fullgöra sina skyldigheter mot nationen.

Maktbalansen mellan kungen/staten, herremännen och folket fungerade. Genom att bönderna hämtade sig blev skatteunderlaget allt större. Staten – kronan – kunde bygga sina åtgärder på en rimlig maktbas. Man kunde utföra vad allmänintresset krävde och man kunde med hjälp av herremännen stödja en sund ekonomisk utveckling.

Under Karl XI första regeringstid hade emellertid maktförhållandena på grund av krigen och krigskostnaderna, och genom att förmyndarregeringen/herremännen bara agerade för egen vinning, blivit perverterade. Kronan hade delat ut förläningar och återbetalat sina skulder genom åtgärder som minskade skatteunderlaget. Staten kunde därför inte uppfylla sina internationella skyldigheter och allmogen led under fogdarnas, prästernas och frälsemännens förtryck.

Därför tvingades Karl XI till reduktionen. Adels privilegier stryptes och deras tillgångar överfördes till kronan. Men krigen under Karolinska enväldet kostade pengar och man var snart där igen. Frihetstiden blev därför den stora oredans tid med en allt större korruption.

Industrikapitalismen och Saltsjöbadsandan kom till vår räddning men nu är vi där igen. Herrarna har tagit över. Vår tids stora skattefråse är finansmarknaden och alla nykapitalister. Nu är skatteunderlaget därför uttömt.

Det stora politiska misstaget har varit att politikerna trott att industrikapitalisterna skulle göra gott med sina pengar om de bara fick mer av dem. Så var det möjligen under gamle Marcus Wallenbergs tid. Men alla undersökningar pekar på att den så kallade

diskonteringsräntan, det vill säga det reala utbytet av olika investeringar, numera faller snabbt.

Därför har riskkapitalister börjat sky risker som pesten. Det skall vara säkra papper. Några förluster skall det inte vara tal om. Därför samlar man pengarna i ladorna, byter dem med varandra och bygger upp en kasinoekonomi. Krisen drabbar inte dem – den drabbar alla oss andra. Miljöförstöringen kan de skratta åt. De har råd att bosätta sig där den inte finns.

Varken Anders Borg, Jonas Sjöstedt eller Jan Björklund har något svar på vad man då, som ansvarig för statens verksamhet, kan göra. Man har ju redan gett bort allt som går att ge bort – SJ, Telia, Vattenfall etc. Man har avreglerat allt som går att avreglera. Man har delat ut astronomiska summor för att täcka bankernas förluster. Den budget man har kvar räcker inte till mycket. Anders Borg måste hålla hårt i penningpungen. Men förväntningarna är trots det uppskruvade.

Politikerna har, för att citera Göran Persson, socialiserat förlusterna (skattebetalarna betalar) och privatiserat vinsterna (herremännen delar överflödet). Statens kostnader och åtaganden mot befolkningen har därför i allt större utsträckning flyttats till kommuner och landsting som emellertid inte heller har tillräckligt skatteunderlag.

Det blir en ond cirkel. Sämre service, större utflyttning och mer press på storstäderna. Under tiden döljs statens fattigdom av politiska floskler. Vi borde diskutera vad vi kan göra åt vår fattigdom snarare än vad vi skall göra med vinster i välfärden. Därför blir samtalet mellan Sjöstedt och Björklund "Tomhetens Triumf".

Har jag fel skulle jag gärna vilja få reda på det – eftersom detta vore trösterikt. Men jag är rädd att jag har rätt.

Att vanliga medborgare utifrån sitt perspektiv kunde starta några studiecirklar med fördjupande diskussioner och analyser av den ekonomiska tankestruktur som tycks dominera vår tid vore synnerligen värdefullt. Hur kan du bidra till att sådana kan komma till stånd och vilka skulle delta?

Referenser

Alvesson M (2006): Tomhetens triumf – om grandiositet, illusionsnummer och nollsummespel. Stockholm: Atlas.

Normann R (1983): Service Management – Ledning och strategi i Tjänsteproduktion. Stockholm: Liber Förlag.

Wennberg B-Å, Hane M (2003): Omriktning för det professionella samhället. Utgångspunkter för nya resonemang om utbildning och utbildningseffekter. Abonnemangsrapport 99. Samarbetsdynamik AB

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Kabnrapporter/99Omriktning_for_det_professionella_samhalletwebb.pdf